

*Вера Марковић,
судија Врховног суда Србије, Београд*

Накнада неимовинске штете правних лица

Веома је различита судска пракса у области заштите неимовинских права правних лица или како неки теоретичари називају ова нематеријална добра "личних права" правних лица. Ово се нарочито односи на досуђивање новчане накнаде поводом повређивања неимовинских права правних лица. Тако је у пресуди Врховног суда Србије Прев. 47/95 од 12.7.1995. године изражен став да правно лице има право на новчану накнаду штете због повреде жига на основу члана 117. Закона о заштити проналазака техничких унапређења и знакова разликовања којим се у заштити повређеног добра упућује на одредбе о накнади штете из Закона о облигационим односима а применом члана 200. ЗОО.

Пресудом истог суда Прев. 127/97 од 26.3.1997. године изражен је супротан став:

Из повреде пословне репутације правног лица може проистећи само имовинска штета у смислу пољуљаног угледа који треба повратити одговарајућим средствима грађанско правне заштите (објављивање пресуде на трошак штетника или друге мере публицитета) па се отуда ни захтев за досуђивање тако настале штете не може декларисати под видом неимовинске штете. Неимовинска штета је субјективна категорија. Правно лице није способно да осећа психичке патње и по природи ствари нема физичку личност. Тако се последице умањења пословног угледа не манифестују у једном од правно признатих видова нематеријалне штете (физички бол, психички бол). Повреда пословног угледа правног лица није нека нова нематеријална штета коју закон о облигационим односима не познаје без обзира што углед има и правно а не само физичко лице.

Из ове одлуке објављена је и сентенца у Билтену Врховног суда Србије и у Збирци судских одлука Савезног суда¹⁾.

Пресудом Врховног суда Србије Прев. 32/98 од 16.9.1998. године преиначена је пресуда Вишег привредног суда Пж. 4060/97 од 11.7.1997. године и одбијен захтев за новчану накнаду неимовинске штете због повреде жига. Против ове пресуде Савезни државни тужилац подигао је захтев за заштиту законитости, па је Савезни суд својом пресудом Гзз.број 5/99 од 30.9.1999. године усвојио захтев преиначио пресуду Врховног суда и досудио новчану накнаду нематеријалне штете због повреде жига, на основу члана 200. ЗОО.

Врховни суд Црне Горе у погледу новчане накнаде неимовинске штете изразио је свој став у пресуди Рев. 343/97 од 25.12.1998. године који се састоји у следећем: "Предмет тужбеног захтева је накнада нематеријалне штете због повреде угледа тужиоца, као правног лица, на основу члана 62. Закона о јавном информисању и члана 200. Закона о облигационим односима. Радњом неког лица може бити умањен друштвени углед правног лица онако као што може бити умањен и углед физичких лица али не може бити аналогije између физичких и правних лица када је реч о последицама овакве штетне радње која се манифестује у једном од видова нематеријалне штете, пошто се нематеријална штета код повреде угледа не састоји у умањењу угледа као таквом већ у психичким патњама које отуда произилазе а правно лице није способно да такве патње осећа". О овоме је такође објављена сентенца у Збирци судских одлука Савезног суда.²⁾

Очигледно је да је судска пракса у погледу новчане накнаде неуједначена, што није добро ни за судове а ни за привредне субјекте.

Управо због тих супротних правних ставова у примени права у односу на заштиту истог повређеног добра, желим да овим радом подстакнем на размишљање не само судове већ и наше правне теоретичаре да се научно позабаве овим све актуелнијим питањем. Наиме, веома је мали број научних радова на ову тему личних права правних лица. Међутим, после 1990. године после престанка Закона о удруженом раду и ступања на снагу Закона о предузећима односно после отварања услова за тржишну привреду чини се да је заштита овог сегмента правне личности или личног права све актуелније питање. Нормално би било да се у ситуацији када преовлађује број привредних субјеката са приватним капиталом изграђује и морал и етика на принципима међусобног поштовања и лојалне конкуренције односно неповређивања угледа и других личних права правних лица. Дешава се међутим обрнуто да све чешће долази до таквих појава. Мислим да је време да констатујемо докле смо стигли у судској заштити ових права и у ком правцу се треба кретати даље.

У расветљавању овог правног проблема мора се поћи од одредби Устава СРЈ који превасходно поставља основе за заштиту личних права. И ранији устав и најновији Устав СР Југославије када се бави питањима заштите личних права прева-

1. Савезни суд, Збирка судских одлука, књига 22, свеска прва за 1997. годину.

2. Збирка судских одлука Савезног суда, књига 23, свеска прва за 1998. годину.

сходно има у виду заштиту човека. У одељку II под називом: "слободе права и дужности човека и грађанина" се веома опширно и исцрпно постављају основе за заштиту личних права физичких лица (од члана 19. до члана 69).

У Уставу СРЈ нема одредбе која поставља основе за заштиту личних права правних лица.

И теорија о заштити личних права физичких лица је новијег датума. Може се чак рећи да се овим правима наши теоретичари систематскије баве тек од доношења Закона о облигационим односима.

О томе професор Алдо Радоловић каже:³⁾ Закон о обвезним односима је први акт послератног законодавства који у свом садржају има одредбе о правима личности. Ваља одмах истаћи да ЗПП на свега неколико места регулира материју права личности (члан 157. 199. и став 1. члана 200.) Без обзира на то па чак и због самог спомињања проблема права личности ЗОО представља и у том делу значајну и велику новост у југословенском правном систему. Он приближава наш правни систем сувременим развијеним правним системима. "

Чак и поред чињенице да закон садржи само три члана која се баве питањем заштите личности он је ипак успео да изрази најбитније елементе заштите човекове личности.

Истина је да су ове одредбе обogaђивање током ових 20 година примене ЗОО и осветљавање како стручним тако и научним радовима многих теоретичара, судија и правника, расправама и саветовањима и другим трибинама.

Међутим, ни Закон о облигационим односима нема одредбу о заштити личних права правних лица. Чини се да су се судови погрешно позивали на одредбу члана 200. ЗОО пружајући заштиту угледа правних лица досуђивањем новчане накнаде неимовинске штете за повреду угледа или другог личног права правних лица.

О заштити личних права правних лица професор др. Славица Крнета (Сарајево)⁴⁾ каже: "Чак и предходница модерне теорије личних права, накнада нематеријалне штете у новцу као и њена старија варијанта болнина упућује на човека као на људско биће као и на исходиште захтева ове врсте. Лична добра као објект ових права схваћена чак и у данашњем значењу обиљежава уска веза са људском личношћу поред добара која припадају човеку као биолошком бићу (живот, тело, здравље) данас су призната и друга лична добра (част, име, интимни и приватни живот, глас, властита слика и др.) То упућује на закључак да је проблем личних права по природи ствари уско везан за човека ". Међутим и овај аутор као и неки други дефинишу могућност постојања личних права правних лица. У вези с тим исти аутор цитира одредбу члана 63. швајцарског законика да правна лица уз извесне модификације могу бити титулари одређених личних права као што су: право на име (заштита фирме), право на част (репутација и добар глас) и право на тајну сферу (пословну тајну и слично). Исти аутор наводи и различите степене заштите

3. Правни живот број 1/89, "Права личности у Закону о обвезним односима".

4. Проф. др Славица Крнета Сарајево чланак "Лична права правних лица" објављен у годишњаку Правног факултета.

ових добара у правним системима континенталних земаља. Заштиту ових права по мишљењу овог аутора за сада наше законодавство у довољној мери пружа преко института у заштити индустријске својине и нелојалне утакмице, како се то чини у великом броју индустријски развијених земаља.

Циљ овога рада је да се укаже који су то позитивно правни извори који представљају правни основ за судску заштиту неимовинских права правних лица и да ли из истих произилази право на новчану накнаду.

Пошто у Закону о облигационим односима нема одредби о личним правима правних лица, очигледно је да се мора поћи од заштите установљене другим законима.

Ради прегледности потребно је поћи од најранијих извора, по областима. Пре свега треба поћи од закона који је најпре установио један облик заштите личних права правних лица а то је Закон о штампи из 1960. године који је предвиђао право грађана, државних органа, установа, привредних и друштвених организација да захтевају објављивање одговора на информацију којом је нанесена повреда њихове части, угледа правима и интересима. Иза тога и сви каснији закони о информисању садржавали су овакву одредбу. Сада важећи Закон о јавном информисању⁵⁾ у члану 61. прописује: "када средство јавног информисања објави неистиниту информацију којом се нарушава углед или интерес правног или физичког лица на кога се информација односи или којом се вређа част или интегритет појединца износе или преносе неистинити наводи о његовом животу, знању и способностима или на други начин вређа његово достојанство то правно или физичко лице има право на тужбу надлежном суду за накнаду штете против оснивача, издавача, одговорног уредника и аутора информације". Закон нема одредбу о облику штете.

Следећи закон који је регулисао питање накнаде штете за неимовинска права правних лица је Закон о нелојалној конкуренцији и монополском положају.⁶⁾ У одредби члана 13. он је предвиђао: "Имовинско правна заштита због учињеног дела нелојалне утакмице или монополског споразума остварује се тужбом у парничном поступку. Ако се имовинско правна заштита захтева због дела нелојалне утакмице тужбени захтев из става 1. може бити управљен на забрану даљег вршења дела нелојалне утакмице и на накнаду учињене штете. Ако се имовинско правна заштита тражи због дела монополистичког споразума тужба може бити управљена на забрану даљег искоришћавања монополског положаја и на накнаду штете. У члану 16. истог закона је прописано: "Ако је делом нелојалне утакмице повређен пословни углед организације удруженог рада суд таквој организацији може на њен захтев досудити правичну новчану накнаду независно од накнаде имовинске штете и од тога да ли таква штета постоји". То је једини закон који говори о новчаној накнади неимовинске штете. Новчана накнада из става 1. овог члана остварује се по принципима накнаде неимовинске штете. Из овог периода постоје

5. Закон о јавном информисању ("Службени гласник РС ", број 36/98.)

6. Закон о нелојалној конкуренцији и монополском положају ("Службени лист СРЈ бр. 24/74).

одлуке којима је досуђивана новчана накнада неимовинске штете. Овај закон престао је да важи 1990. године доношењем Закона о трговини који је изоставио одредбе о неимовинској штети. Закон о трговини⁷⁾ којим је замењен предходни закон, у члану 40. прописивао је: да се имовинско правна заштита због учињеног монополског положаја и дела нелојалне конкуренције или шпекулације остварује тужбом у парничном поступку. Овом одредбом установљено је само правно на материјалну штету.

Следећи закон који је регулисао питање заштите личних права правних лица је Закон о заштити проналазака, технички унапређења и знакова разликовања.⁸⁾ У члану 117. овај закон је прописивао: "Лице које повреди право из пријављеног или заштићеног проналазак, модела, узорка или жига или неовлашћено користи заштићену ознаку порекла производа одговара за штету по општим правилима о накнади штете. Лице чије је право повређено може поред накнаде штете тражити да се лицу које је његово право повредило забрани даље вршење радње којом се чини повреда и да се пресуда којом се утврђује повреда објави о трошку туженог. Дакле овај закон за накнаду штете упућује на одредбе Закона о облигационим односима. Из овог периода такође има одлука о досуди новчане накнаде неимовинске штете, као наставак праксе у односу на претходни закон који је такву могућност прописивао. Из истог периода потиче и одлука Врховног суда Србије Прев. 47/95.

Овај закон је 1995. године замењен посебним законима којима је расправљена дилема о видовима неимовинске штете. То су Закон о патентима, Закон о жиговима, Закон о географским ознакама и Закон о моделима и узорцима.⁹⁾ Сви напред наведени закони садрже скоро исту одредбу о грађанској правној заштити у случају повреде заштићених добара (патента, жига, модела, географске ознаке). Она се битно састоји у следећем: лице које повреди право из пријаве одговара за штету по општим правилима о накнади штете. Ако је штета проузрокована намерно накнада штете може се захтевати до троструког износа стварне штете и измакле користи. Одговорност за повреду права из става 1. овог члана не искључује одговорност за дело нелојалне утакмице. Код географског порекла додато је још и то да повређени поред објављивања на трошак туженог може тражити да се пресуда истакне на улазним вратима његових пословних просторија. Као што се види у овим законима је за поједине врсте повреда као што су повреде жига, модела, патента, узорка и географског порекла за намерну штету предвиђа нека врста новчане казне до троструког износа материјалне штете. Овај вид је недефинисан и изазива различите коментаре.¹⁰⁾ Тако професор др Слободан Марковић коментарише да у нашој литератури има критичких ставова о овом институту.

7. Закон о трговини објављен у "Службеном листу СФРЈ бр. 46/90".

8. Закон о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања ("Службени лист СРЈ", број 34/81).

9. Закон о патентима, Закон о жиговима, Закон о географским ознакама, Закон о моделима и узорцима. Сви су објављени у "Службеном листу број 15/95".

Закон о предузећима из 1988.¹¹⁾ садржавао је одредбе о заштити фирме, као личног права. Тако је у члану 159. предвиђао следеће: "предузећу против кога се захтева заштита фирме суд ће забранити употребу фирме ако нађе да је такав захтев оправдан. У случају става 1. овог члана суд ће према околностима случаја досудити тужиоцу на његов захтев накнаду штете у примереном износу".

Сада важећи Закон о предузећима¹²⁾ такође садржи одредбе о заштити фирме. Тако је у члану 38. прописано: "Предузећу против кога се захтева заштита фирме суд ће забранити употребу фирме и наложити брисање фирме из регистра ако нађе да је такав захтев оправдан. У случају из става 1. овог члана предузеће има право и на накнаду штете." У коментару овог члана професор др Мирко Васиљевић¹³⁾ каже: "Санкције облика заштите фирме су: 1. Забрана даље употребе у пословању, на пословним просторијама, као робног или основног жига или заштитног знака." 2. Брисање из судског регистра ако је извршена регистрација, 3. Накнада доказане штете при чему треба узети да се примењују правила о предпостављеној кривици".

Следећи закон је Закон о спољнотрговинском пословању ("Службени лист СФРЈ", број 46/92 са каснијим изменама и допунама¹⁴⁾ који у члану 83 прописује: "Предузеће и друго правно лице и запослени у том предузећу дужни су да у спољнотрговинском пословању чувају углед предузећа другог правног лица и земље у иностранству". Повредом угледа сматра се поступање противно добрим пословним обичајима, пословном моралу и супротно донетим узансама као и наношење штете другим предузећима и другим правним лицима нелојалном утакмицом. Ни овај закон нема конкретне одредбе о накнади штете.

Ово су најглавнији извори права који пружају заштиту неимовинским правима правних лица.

Из цитираних закона се виде облици неимовинских права правних лица која уживају судску заштиту. Мислим да су то најбитнија права и најчешће подложна повредама.

10. Патентно право издање 1997. године аутор др Слободан М. Марковић. "Основни приговор је да он излази изван оквира функције накнаде штете као грађанско правне санкције. Наиме, уместо реституције (компензације имовине) накнада троструке штете има првенствено казни карактер. При том, карактеристично је да се та имовинска казна плаћа појединцу, субјекту грађанског права а не држави као носноцу империјума. Тиме представља преседан у нашој законској регулативи и то у два правца: прво, он третира заштићени проналазак као право које је вредније од било ког другог правом заштићеног добра. Друго им повлашћује носиоце патента или права из пријаве у односу на носиоце свих осталих субјективних права јер им (*ex lege*) омогућује да убирају новчану казну од повредилаца права. Чини се да је тиме законодавац повредио уставно начело једнакости свих пред законом".

11. Закон о предузећима, ("Службени лист СФРЈ ", број 77/88).

12. Закон о предузећима ("Службени лист СРЈ ", број 29/96).

13. Проф. др Мирко Васиљевић "Коментар Закона о предузећима" издање 1996. године.

14. Закон о спољнотрговинском пословању ("Службени лист СФРЈ", бр. 46/92, задња измена 59/98.)

Анализирајући сада важеће, цитиране и друге одредбе ових закона произилази: да ни један од ових закона нема одредбе о новчаној накнади неимовинске штете за повреду некога од заштићених неимовинских добара. Закони који су у ранијим периодима садржавали такву одредбу престали су да важе доношењем нових који су изоставили одредбе о неимовинској штети. Из одредаба позитивно правних прописа произилази да се за накнаду штете оштећена лица упућују на накнаду по општим правилима за накнаду штете. То значи да се упућују на одредбе Закона о облигационим односима.

Садржину ових одредби судови су тумачили тако да по општим правилима о накнади штете могу досуђивати и накнаду неимовинске штете по одредби члана 200. ЗОО.

По мишљењу аутора овога рада овкво становиште је погрешно. Очигледно је да се та одредба искључиво односи на заштиту човекове личности. Речи "повреда части и угледа" у члану 200. ЗОО не може се истргнути из суштинског миљеа ове одредбе. Она почиње речима: "За претрпљене физичке болове, за претрпљене душевне болове..." а затим се примерице наводе сва она заштићена права, због повреде личности као физичког лица које је претрпело одређену патњу па између осталог и због повреде части и угледа. Речи "част и углед" у овој одредби, у теорији и у пракси везују се за повреду части и угледа физичких лица као што се повреде части због силовања, смањења угледа за удају или других животних ситуација које су везане за повреду части и угледа. Речи "повреда части и угледа" у овој одредби, не могу се посматрати изоловано од самог почетка овог члана који почиње речима

"за претрпљене психичке болове".

О неимовинској штети, и праву правних лица на накнаду неимовинске штете писао је и проф. др Обрен Станковић.¹⁵⁾ Он каже: "Правно лице није физичко лице са својим биолошким интегритетом и својим осећањима и својим психичким животом. Она нису у стању да трпе неимовинску штету у смислу у коме је то случај са физичким лицима. Сам здрав разум чини то евидентним у погледу физичког бола у погледу душевног бола такође".

Код повреде угледа истакнуто је да се неимовинска штета састоји не у умањењу угледа као таквом већ у психичким патњама које отуда долазе а правно лице није способно да такве патње осећа. Отуда према становишту проф. Станковића да би се говорило о праву правног лица на накнаду неимовинске штете у смислу у коме се може говорити када су у питању физичка лица недостају основне материјално правне претпоставке а то су могућност да новчана накнада оствари своју функцију у личност жртве и постојања саме штете схваћене као физичке односно психичке патње.

Слично мишљење има и професор доктор Славица Крнета (Сарајево) у закључном разматрању свог научног рада "Лична права правних лица".¹⁶⁾ Она зак-

15. Новчана накнада неимовинске штете издање 1968. године др Обрен Станковић

ључује "да са разлогом често истичемо да ова добра садрже у себи много више имовинских елемената који их приближавају а који их и не сврставају у категорију нематеријалних имовинских добара. Фирма односно трговачко име има значајне имовинске аспекте и у данашњем свету представља посебно нематеријално добро. Пословна тајна односно подаци, знање и искуства које убрајамо у технички и пословни "know how" су без двојбе добра код којих претежу имовински елементи који долазе особито до изражаја у могућности њиховог преноса. Ни код права на пословни углед, част или репутацију нису безначајни имовински моменти. Њихово угрожавање од стране трећих лица се директно рефлектује на пословни и имовински успех ових субјеката. Стога, заштита ових и сличних позиција код правних лица у суштини има функционални (имовински карактер) и служи као једно од средстава којима се обезбеђује реализација њихових имовинских циљева". Закључак тога рада је да се за повреду ових права могу остваривати само накнаде у виду материјалне штете.

Без обзира на квалитет који се приписује овим добрима наиме да ли квалификујемо као личне или нематеријална имовинска добра њихова се заштита у свим правним системима у свету ефикасно обезбеђује на ширем подручју права индустријске својине и сузбијања нелојалне утакмице.

Свакако је основано размишљање у том правцу да заштита угледа фирме, знакова разликовања, жига, модела, узорка, географске ознаке и др. има функционални утицај односно значај. Он се огледа у тежњи за просперитетом фирме па отуда и оправдање да се њихова повреда штити материјалним средствима односно накнадама материјалне штете. Најновијим законима из области индустријске својине управо је потенциран имовински карактер накнаде штете што се нарочито огледа у могућности да се висина штете може одмерити до троструког износа стварне штете.

Анализирајући позитивне законске прописе којима се пружа заштита правним лицима у повреди њихових нематеријалних добара или личних права произилази да се истима пружа максимална заштита кроз накнаду материјалне штете у свим облицима.

За сада ни један од напред цитираних прописа не установљава право на новчану накнаду неимовинске штете нити прописује правила за њено досуђивање.

Резимирајући напред изложено намеће се

Закључак

Да правна лица за повреду неимовинских права у позитивним прописима имају правни основ за заштиту неимовинске штете у следећим облицима:

16. проф. др. Славица Крнета "Лична права правних лица, Годишњак Правног факултета Сарајево".

Накнаду материјалне штете у свим видовима (стварну штету и изгубљену добит) која се досуђује по општим правилима за накнаду материјалне штете, прописаним одредбама Закона о облигационим односима.

Накнаду неимовинске штете у свим видовима, ОСИМ НОВЧАНЕ НАКНАДЕ.

То подразумева пружање заштите која се тиче спровођења одређених радњи као што су објављивање пресуде, истицање пресуде на пословним просторијама лица, забрана даље употребе фирме, забрана употребе патента, модела, жига, узорка, географског порекла, географске ознаке, брисање фирме из регистра, уништавање преосталих средстава којима се повређује нематеријално добро и других облика чињења или нечињења односно трпљења.

За намерну повреду појединих добара као што су патент, модел, жиг, узорак, географско порекло, суд је овлашћен да досуди и висину до троструко утврђеног износа материјалне штете када је то посебним законима предвиђено.

Као што је напред речено циљ овога рада је био да идентификује правни основ и видове судске заштите ради уједначавања праксе у досуђивању новчане накнаде за претрпљену неимовинску штету правних лица.

Да ли је достигнути степен заштите довољан и адекватан посебно је питање, које захтева шири и опсежнија проучавања по областима уз анализу искуства у упоредном праву.